

Pieśń cygańska z Papuszy głowy ułożona – o poetce wyklętej

Bibliografia:

- Źródło: Papusza (Bronisława Wajs), *Woda, która wędruje (Pani, so tradet)*, [w:] tejże, *Pieśni mówione*, tłum. Jerzy Ficowski, Łódź 1973, s. 27.
- Źródło: Papusza (Bronisława Wajs), *Bajka cygańska (Paramiša romani)*, [w:] tejże, *Pieśni Papuszy*, tłum. Jerzy Ficowski, Wrocław 1956, s. 28.
- Źródło: Papusza (Bronisława Wajs), *Lesie, ojciec mój (Weszo, dadoro miro)*, [w:] tejże, *Lesie, ojciec mój*, tłum. Jerzy Ficowski, Warszawa 1990, s. 85.
- Źródło: Papusza (Bronisława Wajs), *Pieśń cygańska z Papuszy głowy ułożona (Gili romani Papuszakre szerestyr utchody)*, [w:] tejże, *Pieśni Papuszy*, tłum. Jerzy Ficowski, Wrocław 1956, s. 51–53.
- Źródło: Papusza (Bronisława Wajs), *Gdzie jest moja spódnica ze wszystkich kwiatów świata (Kaj sy miri podzi)*, [w:] tejże, *Pieśni mówione*, tłum. Jerzy Ficowski, s. 35–36.
- Źródło: Janusz R. Kowalczyk, *Angelika Kuźniak. Papusza*, Wołowiec 2013, dostępny w internecie: <https://culture.pl/pl/tworca/papusza-bronislawa-wajs> [dostęp 9.06.2022].

Pieśń cygańska z Papuszy głowy ułożona – o poetce wyklętej

W drodze

Źródło: Franciszek Streitt [czyt.Strajt], olej na płótnie, domena publiczna.

Papusza (w języku romskim, zwanym też cygańskim – „lalka”) to romska poetka, której wiersze przetłumaczone zostały na język polski i wydane w kilku zbiorach. Za ujawnienie ludziom tajemnic własnej kultury Papusza została odrzucona i wyklęta przez społeczność romską. Poetka w swoich utworach przywołuje pamięć o przeszłości, o utraconych miejscach, o byciu w grupie. Tematem wierszy jest również tęsknota za wolnością i pięknem natury.

Portret Păpușy

Źródło: Krystyna Józwiak-Gierlińska, 2008, licencja: CC BY-SA 3.0.

Już wiesz

- 1) Znajdź w dostępnych ci źródłach informacje o kulturze romskiej.
- 2) Wyjaśnij znaczenie pojęć: Rom, Romowie, kultura romska.
- 3) Znajdź w dostępnych źródłach ilustracje i fotografie ukazujące kulturę romską w Polsce.

Poezja Bronisławy Wajs – Papuszy

” Papusza

Pieśń cygańska z Papuszy głowy ułożona (Gili romani Papuszakre szerestyr utchody)

W lesie wyrosłam jak złoty krzak,
w cygańskim namiocie zrodzona,
do borowika podobna.

Jak własne serce Kocham ogień.

Wiatry wielkie i małe
wykołysały Cyganeczkę
i w świat pognały ją daleko...

Deszcze łzy mi obmywały,
słońce, mój ojciec cygański, złoty,
ogrzewało mnie
i pięknie opaliło mi serce.

Z modrego zdroju nie czerpałam sił,
tylko przemyłam oczy...

Niedźwiedź po lasach się włóczy
jak srebrny księżyc,
wilk boi się ognia,
nie ugryzie Cyganów.

Cyganeczka daleko wędruje po lesie,
rży cygański koń,
budzi obcych,
raduje cygańskie serce.
Wiewiórka na cygańskiej budzie
orzechy gryzie.

Oj, jak pięknie żyć,
słyszeć to wszystko!
Oj, jak pięknie
widzieć to wszystko!

Oj, jak pięknie
czarne jagody zbierać
jak cygańskie łzy!
Oj, jak pięknie żyć,
na Wielkanoc słuchać pieśni ptaków!

Oj, jak pięknie przy namiocie,
śpiewa sobie dziewczyna,
płonie wielkie ognisko!
Oj, jak pięknie, ludzie, z daleka
wielkanocnych pieśni ptaków słuchać,
kwilenia dzieci, i tańca, i śpiewania
chłopaków i dziewczyn.

Oj, jak pięknie żyć,
nocami chodzić nad rzekę,
ryby zimne jak chłodna woda
chwycić w ręce!

Oj, jak pięknie grzyby zbierać,
miłość nieść,
ziemniaki piec w ognisku...
A koń cygański już czeka na murawie,
kiedy wóz będzie gotów do drogi...

Oj, jak pięknie nocami bez snu
słuchać, jak żaby ślicznie przygrywają!
Na niebie Kura z Kurczętami
i Cygański Wóz
całą przyszłość Cyganom wróżą,
a srebrny księżycuszek,
ojciec indyjskich pradziadów,
światło nam niesie,
w namiocie przygląda się dzieciom,
Cygance służy swym światłem,
żeby dziecko jej przewinąć było łatwiej.

Oj, jak pięknie spoglądać w niebo,
niebieskości jego różne w sercu ciuć!
Oj, jak pięknie
czarne oczy, smagłą twarz całować!

Oj, jak pięknie szumi nam las –
to on mi śpiewa piosenki.

Oj, jak pięknie odpływają rzeki,
to one mi serce cieszą.
Jak pięknie wpatrzeć się w toń rzeki
i powiedzieć jej wszystko.

Bo nikt mnie nie zrozumie,
tylko lasy i wody.
To, co tu opowiadam,
wszystko, wszystko już dawno minęło
i wszystko, wszystko ze sobą wzięło –
i moje lata młode.

1950/1951

Źródło: Papusza (Bronisława Wajs), *Pieśń cygańska z Papuszy głowy ułożona (Gili romani Papuszakre szerestyr utchody)*, [w:] tejże, *Pieśni Papuszy*, tłum. Jerzy Ficowski, Wrocław 1956, s. 51–53.

Po zapoznaniu się z tekstem *Pieśni cygańskiej z Papuszy głowy ułożonej* odpowiedz na pytania i wykonaj ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Rozważ, czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że wiersz Papuszy przyjmuje kształt poetyckiej biografii. Uzasadnij swoją opinię.

Ćwiczenie 2

Rozstrzygnij, czy i dlaczego utwór ten można nazwać pieśnią.

Ćwiczenie 3

Na podstawie wiersza Papuszy wyjaśnij sens stwierdzenia, że Romów cechowało „bycie skądś”, a nie „bycie kimś”. Swoją odpowiedź zilustruj przykładami z tekstu.

Ćwiczenie 4

Określ najważniejszą wartość według podmiotu lirycznego. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Ćwiczenie 5

Scharakteryzuj przestrzeń opisaną w wierszu.

Ćwiczenie 6

Podmiot liryczny przywołuje na zasadzie wspomnień z przeszłości obrazy natury, różne elementy romskiego życia i codziennych zajęć. Przedstaw przykładowe obrazy i określ, jaką pełnią funkcję w tekście.

Ćwiczenie 7

Ustal, jaką rolę we wspomnieniach podmiotu lirycznego pełnią wróżby.

Ćwiczenie 8

Romowie czuli się częścią natury i znakomicie ją rozumieli. Ziemia natomiast stawała się dla nich nie tylko święta, ale także [witalna](#) i opiekuńcza. Ustal, jakie elementy przyrody są dla podmiotu lirycznego szczególnie istotne.

Ćwiczenie 9

Wyjaśnij, w jaki sposób i za pomocą jakich środków stylistycznych wykreowany został poetycki obraz nocy w wierszu.

Lesie, ojciec mój

” Papusza

Lesie, ojciec mój (Weszo, dadoro miro)

Lesie, ojciec mój,
czarny ojciec,
ty mnie wychowałeś,
ty mnie porzuciłeś.
Liście twoje drżą
i ja drzę jak one,

ty śpiewasz i ja śpiewam,
śmiejesz się i ja się śmieję.
Ty nie zapomniałeś
i ja cię pamiętam.
O, Boże, dokąd iść?
Co robić, skąd brać
bajki i pieśni?
Do lasu nie chodzę,
rzeki nie spotykam.
Lesie, ojczyzny mój,
czarna ojczyzny!

1970

Źródło: Papusza (Bronisława Wajs), *Lesie, ojczyzny mój (Weszo, dadoro miro)*, [w:] tejże, *Lesie, ojczyzny mój*, tłum. Jerzy Ficowski, Warszawa 1990, s. 85.

” Papusza

Woda, która wędruje (Pani, so tradeł)

Już dawno przeminęła pora
Cyganów, którzy wędrowali.
A ja ich widzę:
są bystrzy jak woda
mocna, przejrzysta,
kiedy przepływa.

I domyślić się można,
że przemówić pragnie.

Biedna, nie zna żadnej mowy,
żeby nią gadać, żeby śpiewać.
Coraz to pluśnie tylko srebrnie,

zaszemrze jak serce
woda mówiąca.

Tylko koń, co na trawie się pasie
niedaleko stajni
słucha jej i szum rozumie.
Ale ona nie ogląda się za nim,
umyka, odpływa dalej,
by oczy nie mogły dojrzeć
rzeki, która wędruje.

1970

Źródło: Papusza (Bronisława Wajs), *Woda, która wędruje (Pani, so tradet)*, [w:] tejże, *Pieśni mówione*, tłum. Jerzy Ficowski, Łódź 1973, s. 27.

” Papusza

Bajka cygańska (Paramiśa romani)

Ulepiła jaskółka
pod moim oknem gniazdo,
jaskółka czarna
jak Cyganeczka.

Wskazywała nam dobre drogi.
Zamieszkała w stajniach i domach.
Zginęła w bagnach.

1951

Źródło: Papusza (Bronisława Wajs), *Bajka cygańska (Paramiśa romani)*, [w:] tejże, *Pieśni Papuszy*, tłum. Jerzy Ficowski, Wrocław 1956, s. 28.

Zapoznaj się z przytoczonymi powyżej wierszami Papuszy *Lesie, ojciec mój*, *Woda, która wędruje* oraz *Bajka cygańska* i wykonaj ćwiczenia:

Ćwiczenie 10

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 11

Znajdź w przywołanych tekstach uosobienia, zapisz je i określ ich funkcję.

” Papsza

Gdzie jest moja spódnica ze wszystkich kwiatów świata (Kaj sy miri podzi)

Panie, gdzie jest moja spódnica,
ta czerwona i biała,
ze wszystkich kwiatów świata?
Kto mi ją podarł na strzępy?
Gdzie ona jest, powiedzcie!
Mój Boże, taka śliczna była,
jakże mam ją zapomnieć?

Moje białe, czerwone i zielone lasy,
moje czarne wieczory,
godziny północne
już nic nie pamiętają
i nie wiedzą wcale,
gdzie chłopka jakaś,
a może Cyganka,
chodzi w mojej spódnicy,
śmieje się i śpiewa!

Panie, jak ja ją szyłam!
Jak ją układałam!
Daleko w górach, dolinach przystaję,
tu i tam się rozglądam:
gdzie jest moja spódnica
czerwona, biała, czarna,
ze wszystkich kwiatów świata?

I zawołałam: – co się stało?
Chcecie gdzieś zgubić suknię moją?
Jest ona jeszcze,
choć już bardzo stara.
Dawno ją szyłam sobie,
aż raz z rąk mi wypadła,
kiedy sen mnie zmorzył.
Alem się obudziła i wróżę ci, panie,
że ją znajdę jeszcze.

1970

Ćwiczenie 12

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 13

Określ adresata lirycznego wiersza „Gdzie jest moja spódnica ze wszystkich kwiatów świata”. Poprzyj swoją odpowiedź cytatami z tekstu.

Ćwiczenie 14

Określ funkcję użytej w wierszu apostrofy.

Historia Papuszy

Papusza (Bronisława Wajs)

Życie w drodze

Tabor, w którym urodziła się i wychowała Bronisława Wajs, wędrował po terenach Podola, Wołynia i w okolicy Wilna. Rodzina Wajsów składała się głównie z muzykantów, harfistów. Jeździli po miastach i wsiach, grali w karczmach, na jarmarkach czy weselach.

„Jej przyszłość zdecydowała się trzeciej nocy po narodzinach. Cyganie opowiadają, że wtedy zjawił się duch. Wyliczył dobro, które ją spotka, zło, które przeżyje. Ostrzegł. Matka dziecka spodziewała się wizyty, bała się, więc tej nocy była z nią stara Cyganka. Słów ducha nikomu nie mogły powtórzyć. Szeptaly tylko między sobą:

»Albo będzie z niej wielka duma, albo wielki wstyd«.

Z lasu zanieśli dziewczynkę do wsi i ochrzcili. Ale w taborze nikt nie wołał: »Bronka!«. Mówili: »Prześliczna!«. Przez tę urodę nazywali ją Papusza, co po cygańsku znaczy »lalka«. »Mama mówiła do mnie *lalunia*. A zdrowa byłam, te ręki takie, piersiątko takie! Szczupła byłam. Ta buzia taka rumiana, włosy duże, jak dziedziczka jakaś, plotłam je w warkocze. (Nie obetnie ich do końca życia). Lubiłam tańczyć, śpiewać, wesoła byłam bardzo. Zawsze w spódnicy jak z kwiatów uszytej, w kolorze czereśni, zwinna jak wiewiórka leśna, pomimo że czarna”.

Przyszła poetka była jedną z niewielu kobiet romskich, które samodzielnie nauczyły się pisać i czytać. Nigdy nie chodziła do szkoły.

„Bardzo chciałam się uczyć czytać, ale rodzice nie dbali o mnie – wspominała Papusza po latach. – Ojczym był pijak, w karty grał,

matka nie miała pojęcia, co nauka i czy trzeba, czy nie, to dziecko uczyć. [...] Prosiłam dzieci, co chodzą do szkoły, żeby mi pokazały jakie parę liter. I tak było. Potem coś ukradłam i nosiłam im, żeby mnie uczone. Blisko mnie mieszkała Żydówka sklepikarka. Łapałam kury i jej dawałam, i ona mnie nauczyła czytać. A potem czytałam dużo gazet i różne książki. Czytać umiem dobrze, ale pisać – szkaradnie, bom mało pisała, a czytałam dużo”.

Bronisława została wydana za mąż jako szesnastolatka za starszego od niej o 24 lata brata ojczyma, harfiarza Dionizego Wajsa. W czasie II wojny światowej ukrywała się przed Niemcami wraz ze swoją grupą w lasach Zachodniej Ukrainy. Po wojnie polscy Cyganie z [Kresów](#) przenieśli się na [Ziemie Odzyskane](#) i tak też zrobiła grupa Papuszy.

„Sami jechaliśmy, dzieci spod pierzyn głowy wystawiały i śpiewały kolędę – opowiadała poetka o zimie 1950 roku. – Na samą Wiliję nocowaliśmy w pięknym lesie, śnieg odrzucili, ogień napalili, i stary, i mały koło ogniska kolędownali, i kartofle piekli, bo nie było co jeść, dwa tygodnie w jeździe. Ten rok dziwny, feralny i fatalny. Mamusia pojechała naprzód pociągami, brat był gdzie indziej, siostra gdzie indziej. Cały karawan, sześć wozów, posuwał się naprzód, świętego opłatka nie jedliśmy w tym roku”.

Po latach wędrówek z taborem zamieszkała w 1950 roku w Żaganiu. Najdłużej, w latach 1954–1981 mieszkała w Gorzowie Wielkopolskim, kiedy jej romski tabor zatrzymał się na dobre. W 1981 roku starą i schorowaną poetkę przyjęła pod opiekę rodzina z Inowrocławia. W środowisku romskim Papusza spotykała się z niechęcią, gdyż odeszła od tradycyjnej roli cygańskiej kobiety. Odrzucana z powodu

bezpłodności, oskarżana o zdradę plemiennych tajemnic, została wykluczona ze społeczności. Szykany wpędziły ją w chorobę psychiczną, co pociągnęło za sobą konieczność okresowego leczenia w zakładach psychiatrycznych.

Wiersze

W roku 1949 do taboru Dionizego Wajsa dołączył ukrywający się przed [bezpieką](#) Jerzy Ficowski, początkujący poeta, zafascynowany cygańskim obyczajem i językiem. „To jest Bronka Wajsowa, żona tego starego z siwym wąsem, wołają ją Papusza, ona sama układa pieśni cygańskie, poetka!” – usłyszał. Szybko dostrzegł wartość literacką improwizowanych pieśni Bronisławy i namówił ją do ich spisywania. Początek znajomości Papuszy z Ficowskim zbiegł się z przełomowym dla polskich Cyganów okresem odgórnie narzuconego PRL-owskiego [nakazu osiedlenia](#). Naturalnym motywem twórczości romskiej poetki stał się wtedy utracony świat wolności i wędrujących taborów. W swojej poezji, wyrastającej z ludowej pieśni cygańskiej, opiewała losy swego narodu, wyrażała jego przyzwyczajenia, tęsknoty. Jej wiersze, pozbawione regularnej rytmiki, zbliżają się niekiedy do gawędy. Zadebiutowała wierszem przetłumaczonym z języka romskiego w „Nowej Kulturze” w 1951 roku. Pierwsze przekłady Ficowski przesłał Julianowi Tuwimowi, który doprowadził do ich publikacji.

„Patrzę tu, patrzę tam –
jak się księżyc myje w ciepłych wodach,
niby w strumieniu pod lasem
Cyganeczka młoda.
Cóż to się dzieje

Wszystko się chwieje.

To świat się śmieje.”

[*Patrzę tu, patrzę tam (Dikchaw daj, dikchaw doj)*, 1951]

Po opublikowaniu w 1956 roku tomiku *Pieśni* Papuszy poetka stała się sławna. Nadal jednak żyła skromnie, wręcz ubogo, utrzymując z wróżbiarstwa siebie, chorego męża i przygarniętego na wychowanie chłopca, którego pieszczotliwie nazywała Tarzanem. Kiedy Tuwim, znając sytuację materialną Papuszy, postarał się dla niej o honoraria za wiersze, a później o stypendium twórcze, poetka wzdragała się przed ich przyjęciem: „Proszę nie gniewać się na mnie, przecie ja nie jestem uczona, żebym brała nagrodę”. Nie sądziła, żeby można było brać pieniądze za pisanie pieśni. Papusza nigdy nie nauczyła się pisać poprawnie. Ficowski odcyfrowywał jej pospieszne, niewyraźne rękopisy, pełne błędów i słów, w których brakowało całych sylab. Nie chcąc jej zrazić do pisania, nigdy nie prosił o pomoc w rozszyfrowywaniu niejasności. Cały zachowany dorobek literacki Papuszy to tylko około czterdziestu własnoręcznie zapisanych utworów. Pozostawiła też kilka tekstów prozą opisujących cygańskie życie. Za najlepszy jej utwór, wysoko oceniony między innymi przez Tuwima, uważa się *Pieśń cygańską z Papuszy głowy ułożoną*. [...] Od 1962 roku Papusza należała do Związku Literatów Polskich. Jej wiersze doczekały się przekładów na języki: niemiecki, angielski, francuski, hiszpański, szwedzki, włoski.

Papuszy życie po życiu

W 1974 roku Maja i Ryszard Wójcikowie nakręcili do własnego scenariusza film dokumentalny *Papusza*, zapraszając Ficowskiego jako konsultanta. W 1991 roku powstał kolejny film dokumentalny, *Historia Cyganki*, według scenariusza i w reżyserii Grega Kowalskiego,

z muzyką Jana Kantego Pawлуśkiewicza. Zawiera m.in. wspomnienia samej Papuszy, jej siostry Janiny Zielińskiej, syna Władysława (Tarzana) Wajsa, Jerzego Ficowskiego, lekarki Marii Serafiniuk. 24 czerwca 1994 roku w amfiteatrze

na krakowskich Błoniach odbyło się prawykonanie poematu symfonicznego autorstwa Jana Kantego Pawлуśkiewicza, zatytułowanego *Harfy Papuszy*, wykonanego w języku Romów, z operową obsadą ze wspaniałą czarnoskórą gwiazdą z [The Met](#), [Gwendolyn Bradley](#) na czele. Początkowo Pawлуśkiewicz planował napisanie Mszy Cygańskiej, która jednak rozrosła się do tak bogatej formy. Spektakl reżyserował Krzysztof Jasiński, specjalista od wielkich widowisk plenerowych. W 2013 roku na ekrany kin wszedł film fabularny *Papusza* według scenariusza i w reżyserii Joanny Kos-Krauze i Krzysztofa Krauzego, ilustrowany muzycznie *Harfami Papuszy* Pawлуśkiewicza. Ukazała się też zbeletryzowana biografia cygańskiej poetki – *Papusza*, pióra Angeliki Kuźniak

Źródło: Janusz R. Kowalczyk, *Angelika Kuźniak. Papusza*, Wołowiec 2013, dostępny w internecie: <https://culture.pl/pl/tworca/papusza-bronislawa-wajs> [dostęp 9.06.2022].

Zadaniowo

Ćwiczenie 15

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 1

Napisz własną definicję słowa „wolność”.

Ciekawostka

Lapbook (inaczej: książka na kolanach) to rodzaj teczki tematycznej, w której możemy umieścić informacje na wybrany temat. Składa się najczęściej z grubszej teczki, w której przykleja się książeczki, kieszonki na notatki, harmonijki, wachlarze, ilustracje, notatki, pozwalające uporządkowanie informacji według pomysłu i inwencji autora.

Polecenie 2

Przygotuj prezentację w formie lapbooka poświęconą cygańskiej poetce Papuszy.

Polecenie 3

Na podstawie znalezionych w internecie zdjęć i materiałów stwórz, do wyboru: mapę myśli, plakat, prezentację multimedialną pt. *Romowie – nasi sąsiedzi*.

Polecenie 4

Napisz opowiadanie, którego tematem będzie życie cygańskiego taboru. W pracy wykorzystaj informacje i teksty poznane na lekcji.